

<https://helda.helsinki.fi>

Aleksis Kiven ja Isa Aspin kehtolaulut : Kuolemaan tuutiminen kansanrunossa ja taideronossa

Hökkä, Tuula

2020-12-18

Hökkä , T 2020 , ' Aleksis Kiven ja Isa Aspin kehtolaulut : Kuolemaan tuutiminen
kansanrunossa ja taideronossa ' , Joutsen : kotimaisen kirjallisuudentutkimuksen vuosikirja ,
Nro Erikoisjulkaisuja 3 , Sivut 31-45 . <https://doi.org/10.33347/jses.100543>

<http://hdl.handle.net/10138/328065>
<https://doi.org/10.33347/jses.100543>

cc_by_nc_nd
publishedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

TUULA HÖKKÄ

Aleksis Kiven ja Isa Aspin kehtolaulut. Kuolemaan tuutiminen kansanrunossa ja taidерunossa

Samana vuonna kuolleet Aleksis Kivi (1834–1872) ja Isa Asp (1853–1872) kirjoittivat vähän ennen kuolemaansa kumpikin tahollaan kehtolaulurunon. Aleksis Kiven ”Sydämeni laulu” on osa *Seitsemän veljestä* -romaanin (1870). Kiven ainoa runokokoelma *Kanervala* oli tullut julki 1866. Kainuulaisen Isa Aspin ”Aallon kehtolaulu” on kirjoittajansa viimeiseltä elinvuodelta. Se julkaistiin viiden suomenkielisen runon *Muisteliaisia*-vihkosessa Aspin hautajaisissa. Asp suomeksi ja ruotsiksi kirjoitettu, käsikirjoituksiksi jäänyt tuotanto on ollut heikosti tunnettua. Sitä on julkaistu 1900-luvulla parin elämäkerrallisen teoksen yhteydessä ja erillisteoksina vasta 2000-luvulla.¹ Isa Asp on ns. suomenkielisen taidерunouden ensimmäinen naisedustaja.

Sekä ”Sydämeni laulun” että ”Aallon kehtolaulun” keskeinen aihe on kuolemaan tuudittaminen. Aleksis Kiven romaanin loppu on panoraa- ma veljesten Impivaara-vaiheen jälkeiseen elämään. ”Sydämeni laulu” on kohdassa, jossa kerrotaan veljeksistä nuorimman, Vuohenkalman torpan Eeron ja Seunalan Annan yhteiselosta. Lyyrisessä kehtolaulukohtaukses- sa äiti nukuttaa lastaan sunnuntai-iltaisen tuvan rauhassa. Muu väki on viettämässä lepopäivää. ”Sydämeni laulu” on upotettu fiktion proosaker- rontaiseen kehtolaulukohtaukseen. Käsittelen runoa osana tätä kohtausta.

Isa Asp on kirjoittanut paljon käyttörunoja, juhla- ja sururunoja, virsiä, kehtolauluja ja omistusrunoja. Hän lähtee runoudessaan henkilö- kohtaisen todellisuutensa tarpeista ja tunteista, ja kirjoittaa runoissaan monesti nimeltä mainiten ”Isasta”, itsestään. Aspilla on runoja, joissa kehtolaulu ja hautalaulu tai hautavirsi ovat yhtä.² Useimmat niistä on kir- joitettu 1868–1869, jolloin Kainuussa elettiin suurten nälkävuosien aikaa. Aspin ruotsinkieliset kehtolaulut jatkavat ruotsalais-germaanisen tai- derunon perinteessä ja usein kristillisen virren repertuaareissa³, mutta suomenkielinen ”Aallon kehtolaulu” on sisällöltään ja muodoltaan per- soonallinen, kiteytyntä ja hioutunutta taidерunoa.

Suomenkielisen kehtolaulun esimerkkejä

Millaisessa suomenkielisen kehtolaulun ympäristössä Kivi ja Asp kirjoit- tivat kehtolaulurunonsa? Kiven ”Sydämeni laulu” ja Aspin ”Aallon kehtolaulu” on nimetty lauluksi lajityyppinsä tapaan. Kirjoitettu kehto- lauluruno viittaa laulamiseen, äänelliseen esittämiseen. Kiven ja Aspin runot ovat osoittautuneet musiikillisesti kutsuviksi; ne on sävelletty ja

¹ Helmi Setälä: *Isa Asp. Nuoren pohjalaisen runoilijaneidon elämäntarina* (1912); Erkki Hyytinen: *Isa Asp* (1983); Toivo Hyyryläisen toimittamat ja suomentamat Aspin kootut runot (Asp 2003), Aspin päiväkirjat (Asp 2004) sekä sadut ja lastenrunot (Asp 2009). – Tämän artikkelin lähtökohta on teoksessa Hökkä 2018, jossa analysoidaan ja tulkitaan Aspin tuotantoa osana aikakautensa suomenkielistä runoutta.

² Hökkä 2018: 149–150, 152.

³ Virsilajin repertuaarista, ks. Bastman 2019: 180–187.

laulettu sekä soolo- että kuorolauluina.⁴ Runot kirjoitettiin aikana, jolloin suomalainen vanha kansanruno oli olennaisilta osin kerätty ja julkaistu *Kantelettaressa* (1840) ja *Kalevalassa* (1835/1849), ja suomenkielisen kirjoitetun taideronouden kehittäminen ja luominen oli mitä ajankohtaisin kysymys ja tehtävä. Miten kehtolaulurunojen poetiikka rakentui tai ratkesi tilanteessa, jossa oltiin runokulttuurisesti kuin puhtaan pöydän äärellä, mutta samaan aikaan oli tarjolla monia tyylejä ja mahdollisuuksia?

Ensimmäinen tunnettujen runoilijoiden suomenkielisistä runoista koottu antologia oli Julius Krohnin toimittama *Helmivyö suomalaista runoutta* (1866). Teos sisälsi myös kehtolaulurunoja. Esipuheen mukaan runot ovat ”miesten runoelmia” ja tavoitteena on ollut koota yhteen ”kaikki mitä vaan kauniita suomenkielisiä runoelmia löytyy hajallaan, siellä täällä sanomalehdissä ja kirjoissa” (Krohn 1866). Vanhaa kansanrunoutta ei ole mukana, mutta kyllä joidenkin nimeltä tunnettujen nk. rahvaan- tai talonpoikaisrunoilijoiden runoja. Vaikka ajankohta oli Kiven runoilijaesiintymiselle mitä tärkein, ei mukaan ole otettu Kiven runoja, vaan poikkeuksellisesti katkelma *Nummisuutareiden* (1864) ensimmäisestä näytöksestä. Kivi on noteerattu, mutta ei runoilijana muiden kokoelman mieskirjoittajien tapaan. Ratkaisu heijastelee jonkinasteista epävarmuutta Kiven asemoinnista.

Kivi ja Asp olivat mitä todennäköisimmin tutustuneet *Kantelettaren* runoihin ja Krohnin antologian runohelmiin. Suomenkielinen keskeinen kehtolauluaineisto ja mallit olivat käsillä. Sen ohella kansan kehtolauluja laulettiin joka tuvassa lapsennukuttamisen työssä. Sitä työtä on arvattavasti riittänyt Isallekin kymmenen nuoremman sisaruksen tuudittamisessa. Kansan kehtolaulu on lyyrisen suomalaisen kansanrunon vanhinta ja toisinnoltaan mitä runsainta, maantieteellisesti laajalle levinneintä ja ajallisesti kestäväntä suullista runoperinnettä (Asplund & Forstadius 1989: 45). *Helmivyö*-antologian kehtolaulut ovat puolestaan säätyläisten, etenkin kirjailija-pappien kirjoittamia runoja. Monet heistä olivat kiinnostuneita vanhasta kansanrunoudesta ja kirjoittivat omiaan sen inspiroimina.

Messukylän kirkkoherran Henrikki Liliuksen ”Kehtoruno”, jonka alkuperäinen otsikko kuuluu: ”Kehto-runot, joilla yxi christillinen äiti vähäistä lastansa nucutta taita”, on varhaisin, jo vuodelta 1728. Runo alkaa: ”Tuutilainen, tuutulainen, / Lepäele lapsukainen! / Lewon lainaaja lepyinen, / Jesus sua siunatkohon! / Nuku, nuku nukkeroisein, / Makaele maidonjuoja! / Kuin on maitokin makoinen, / Unes olkohon suloinen!” (*Helmivyö* 1866: 33.) Lapsi todetaan kasteessa liitetyn kristinuskon turviin. Lapsen kapalointi vertautuu uskon nuoralla vyöttämiseen. Kehto on koristeltu kukkasilla ja kasvot ”peitetty kaunihisti”, ehkä ohuella, hienolla liinalla.

Östermarkin (Teuvan) kirkkoherran Pietari Ticklénin niin ikään kalevalamittaisessa ”Lapsellisessa lapsenlaulussa” (alkuaan *Oulun Wiikko-*

⁴ Isa Aspin ”Aallon kehtolaulun” ovat säveltäneet E. A. Hagfors (1874), Hilma Rikberg (1880), Jaakko Asp, Armas Järnefelt (1904), Olli Alanko (1981) ja Risto Vähäsarja (1987). Kiven ”Sydämeni laulun” säveltäjiä on nykyään toista kymmentä, muun muassa Jean Sibelius, Aarre Merikanto, Toivo Kuula, Eino Juhani Rautavaara, Kaj Chydenius ja Kimmo Hakala. – Runojen rytmin ja metriikan määrittely tekstin pohjalta voisi saada kiintoisaa syvennystä, kun otettaisiin huomioon myös lausunnallisia ja musiikillisia rytmin tulkintoja.

Sanomissa 1829) nukutettava kuljetetaan turvaisasti elämänsä ”meren” läpi ja johdatetaan runon lopussa levähtämään nurmen alla Tuonen tuuditettavana ja odottamaan ”paremman elon iloja” taivaassa. Runo päättyy lainausmerkein osoitettuun kehtolauluosuuteen, jonka maanittelut ja hellittelyt viittaavat suoraan kansanrunouden kehtolauluihin. Tässä kehtolauluosuudessa lasta tuuditetaan kuolemaan kansanrunon tutuin mallein, mutta jatketaan kuoleman ylittävään kristilliseen taivasajatukseen: ”Siellä Tuoni tuudittaapi, / Lepo laulaapi sinulle: / ’Nuku, nuku nurmen alla / Lewähdä wäsyttysi! / Kyllä Herra herättääpi / Luodun lapsensa lowesta / Isinensä, äitinsä / Paremman elon ilohon, / Kussa wirret wiisahamat, / Laulut laitetut paremmat.’” (*Helmivyö* 1866: 104–105.)

Helmivyössä on myös historioitsija, professori Yrjö Koskisen kehtolauluruno ”Wauwa nukkuu”, joka on julkaistu alkuaan *Suometar*-lehdessä 1857. Tämä kehtolauluruno ei ole kalevalamittainen, vaan 8-säkeistöinen riimillinen runo. Muitakin poikkeuksia aiempaan on, sillä runosta puuttuu kristillinen sävytys. ”Unen ukko” lennättää lapsen sinisaaren idylliin, palauttaa helmassaan äidille ja sitten äiti ja isä rauhoittavat lapsen yhdessä: ”Äiti sitten naurattaa, / Puhuttaa ja taputtaa, / Toiwoo lapsen kaswawaksi, / Lempeäksi warttuwaksi. // Isä lasta kantelee, / Suuta sille antelee, / Toiwoo pojan warttuwaksi, / miehen mieltä ottawaksi.” (*Helmivyö* 1866: 244.) Vuonna 1936 on Mäntyharjulla kirjoitettu muistiin kehtolaulu, joka seurailee Yrjö Koskisen runoa, tosin säkeistöt ovat eri järjestyksessä ja kaksi ensimmäistä säkeistöä ja neljännessä kaksi viimeistä säettä puuttuvat (ks. *Unilintu* 1989: 16, 64). Vaikuttaa kuin Koskisen runo olisi jatkanut elämänsä kansanlauluna lähes sellaisenaan, siinä määrin, että runo on alettu ymmärtää kansanperinteeksi. Myös edellä mainittu Henrikki Liliuksen ”Kehtorunon” ensi säkeistö on lähes sellaisenaan kirjattu kansanrunona *Längelmäellä* 1891 (ks. *Unilintu* 1989: 25).

Vanha ja uusi runo vaikuttivat toisiinsa. Kansan kehtolauluihin on voinut sulautua kristillisiä aineksia jo keskiajalta lähtien (*Asplund* 2006: 118–119). Vanhoista kehtolauluista löytyy esimerkiksi säkeitä, joissa väsynyt tuuditaja pyytää apua työhönsä Neitsyt Marialta: ”anna maata, Maariainen, / Kiesus, leppe’in levätä” (*Kanteletar* II: 177, 9–10) tai ”Kun se ei emo poloinen / saane lasta nukkumahan, / nukuta, Jumala, lasta, / makauta, Maariainen; / saisin itsekin levätä, / lapsen orja olla jouten.” (*Kntr.* II: 175, 17–22.) Joskus tuuditus voi kuulostaa uhkailulta ja pelottelulta: jokin tulee ja vie lapsen, jos tämä ei nuku.

Anneli Asplund toteaa, että kansan kehto-, ketju-, tanssi- ja leikkilauluissa näkyy varhain runolaulun normien väljentymistä. Kehtolaulut ovat olleet metriikaltaan melkoisesti käyttötilanteestaan riippuvia, runomitta on väljentyneet kansanrunon trokeisesta menosta ja riimejä on sorvailtu, vanhaa ja uutta laulutapaa yhdistelty. (*Asplund* 2006: 118–121.) Kehtolaulua on pitänyt ja pitää edelleen olennaisesti elossa sen funktio kahdenkeskisessä nukutustilanteessa, laulaminen ja improvisatorisuus tilanteessa, jossa pääasia on, että työ onnistuu.

Helmivyö-antologian kehtolaulurunoissa lapsen nukuttaminen vie ajatukset ihmiselämän kokonaisnäkyyn, elämän alusta sen loppuun ja suorasukaisesti kuolemanjälkeisyyteen kristillisine taivas- ja ylösnousemususkoineen. *Kantelettaren* tuutulauluissa pysytellään pääsääntöi-

sesti tämänpuoleisessa maailmassa ja odotettavissa olevassa elämässä, niin hyvässä kuin pahassa. Lapsen kuviteltavissa oleva tulevaisuus ja mahdollisuudet elämässä näyttävät vanhassa kehtolaulussa varsin rajallisilta. Tyttölapsen syntyminen merkitsee vanhemmille ”tyhjää” (*Kntr.* II: 186, 3; 187). Tytölle on parasta hyvä avioliitto, kunnollinen aviomies ja tyyni luonne. Vaihtoehdot ovat vähissä: ”miehellenkö vai manalle, / sulhollenko vai suelle.” Tuutija kiteyttää: ”Miel’ on neien miehelähän, / mieli toinen Tuonelahan, / korkiastaki koista, / kaunihiesta kartanosta.” (*Kntr.* II: 191, 17–22.) Poika miniän tuojana, talon tekijänä ja isän työn jatkajana on turva vanhemmilleen (*Kntr.* II: 179). Toisaalta ei voi olla varma, tuleeko hänestä suvulle surma, pahantapainen ja tukan repijä (*Kntr.* II: 182). Poikalapselle voidaan toivoa myös säädyssä nousua ja herraksi pääsemistä: ”Tuuti lasta tuomariksi, / kiiku kirjan kantajaksi, / liiku linnan vanhimmaksi, / heilu herraksi hyväksi, / maakunnan kurittajaksi, / kaiken kansan kaitsijaksi” (*Kntr.* II: 184, 5–10). Tyttölapselle nousua voi toivoa vain avioliiton kautta (*Kntr.* II: 193). Saatetaan myös laulaa: ”Ei papiksi pannakana / ei luvata lukkariksi. / Tuuti Tuonelle tytärtä / manalalle morsienta!” (*Unilintu* 1989: 34). Ajatus, että lapsen elämällä sosiaalis-biologisen merkityksen lisäksi on oma tehtävä tai kutsumus, ei kuulunut vanhan kansanrunouden tuutulauluihin. Vasta myöhemmissä kehtolauluissa tuuditetaan lasta rohkeasti elämään ja suuriin yhteisöllisiin tekoihin, ”maan valoksi”, ”maineheksi”, ”toivojen tuleksi”, kuten J. H. Erkon ”Tuutiessa”-runossa (1883) (*Erkko* 1885: 18).

Kun *Kantelettaren* runossa nro 178 tuuditetaan lasta Tuonelaan, se sanotaan suoraan.

Tuuti, tuuti tummaistani,
tummaisessa tuutusessa,
tummaisella tuutijalla,
tummaisen tuvan sisässä!
Tuuti lasta Tuonelahan,
lasta lautojen sylihin,
alla nurmen nukkumahan,
maan alla makoamahan,
Tuonen lasten laulatella,
Manan neitojen piellä!
Tuonen tuutunen parempi,
Manan kätkyt kaunoisempi,
etevämmät Tuonen eukot,
paremmat Manan miniät,
tupa suuri Tuonelassa,
Manalla majat avarat.
(*Kanteletar* II: 178.)

Paikka ja tila johon lapsi siirtyy, on ”Tuonela”, ”Tuoni” tai ”Mana”. Unetavaan tilaan vajoamista tuetaan tummin *u-* ja *m-*ääntein. Tuuditeltava itsekin ”tummana” on sopiva sulautumaan kuoleman tummaan tilaan. Tuudittelija on monissa mytologioissa esiintyvä vakaa kuolemaan saattelija, tässä kertautuvien naishahmoin, neitoina, eukkoina, miniöinä. Kuoleman kehtolauluissa hauta avartuu laajaksi tuvaksi tai kiertyy ahtaaksi, kapalo-maiseksi tilaksi. Jos se kuvaillaan pieneksi, se on rakennettu huolella ja erikoisista aineksista, muun muassa ”sivuseinä sirkkan luusta”, ”oviseinä omenapuusta”, ja lapsi voi maata siellä rauhassa kylkeään kääntämättä ja olkapäätään ojentamatta (*Unilintu* 1989: 41, 44). Ahtaus niin kuin avartuminenkin ovat myönteisiä tiloja. Tuonela on saavutettu, riittävä ja

turvallinen. Mitään uutta toista tilaa tai uutta elämää ei ole eikä tarvita, lapsena oleminen jatkuu, mutta täydessä rauhassa.

Lasta tuudittaessa kehdon liike ja tuutijan hyräily tai laulu ovat taista, toistuvaa, rauhoittavaa. Keinuva liike määrää työn ja laulun rytmin. Kun tuudittaja tuutii sylissään ja helmassaan, hän luo kuin riippukätkyen itsestään. Koko keho tuudittaa. Siitä lapsen voi siirtää jalaksillaan keinuvaan kätkyeeseen. Vanhanaikaisin kehto oli vipukätkyt, joka roikkui hihnojen varassa seinään tai muuhun tukeen kiinnitetystä notkeasta vivusta. Ensin liekuttaja hypitti kätkyttä vivun varassa ylös ja alas laulaen kuuluvasti ja toisteisesti. Kun lapsi nukkui, tuutija pani kätkyen huiskumaan, niin että se soui tasaisesti, ja tuutija saattoi vaihtaa toiseen lauluun ja työhön, ainakin välillä. (Salminen 1928: 154.)

Kuolema-aiheiset, nukutettavan lapsen kuolemaa laulavat tai sillä uhkaavat kehtolaulut ovat Juha Pentikäisen mukaan suomalaisen ja itämerensuomalaisen kansanrunouden erikoispiirre. Niitä esiintyy myös itäslaaveilla, mutta ei juurikaan keskieurooppalaisilla kielialueilla. (Pentikäinen 1990: 177–191.) Huoli, suru ja epävarmuus vaanivat uuden elämän ihmeen ja ilon alla. Kuoleman tuutulauluihin on mahdollista kanavoida tuutijan pelot, toiveet ja oma uupumus. Selitystä kuoleman tuutulaulujen runsauteen voi etsiä pohjoisen elinehtojen ankaruudesta ja kansan mielenlaadun melankolisuudesta, miksei myös laulajien arkirealismista tai ehkäpä runonkerääjien tunnollisuudesta. Suomalaisen kansanperinteen tragiikan ja hellyyden sävyttämä kuoleman kehtolaulu on kiehtova laulutyyppi, joka on saanut jatkoa eri muodoissa eri taiteissa. Taidemusiikin kehtolauluja tutkinut Liisamajja Hautsalo toteaa, että eurooppalaiset kehtolaulut suuntaavat pastoraalin topokseen, eivät kuolemaan. Monessa suomalaisissa nykyopperassa⁵ kehtolaulut liittyvät kansanrunouden kuolemaan tuutimisperinteeseen, joskin kuolemaan tuuditettavana on yleensä miespäähenkilö. (Hautsalo 2010: 104–105.)

Aleksis Kiven kehtolaulu

Aleksis Kiven romaanin kehtolaulukohtauksen motiiviympäristöön limityy vanhaa kansanrunoa kahdesta kehtolaulutyypistä: toinen on leikkilorulla viihdyttäen nukuttamista, toinen tuudittaen uneen eli kuolemaan saattelua. Äiti, Seunalan Anna, aloittaa draamallisen dialogin, jossa hän esittää ”Tuu tuu tupakkarulla” -laulun rakennetta seuraten sekä kyselijää että vastaajaa. Aleksis Kivi ei laita ilmi laulun ensi säettä, jossa esiintyy lapsen vanhoista hellittelynimistä yksi hauskimpia: valkoiseen kapalovyöhön kiedottu vauva muistuttaa tupakkarullaa. *Suomen kansan vanhoissa runoissa* (SKVR) on valtavan paljon ”Tuu tuu tupakkarulla” -alkavia runotoisintoja, joissa kuvataan lapsen matkaa – usein Turun tietä – kotiin ja matkalla tapahtuvia monenmoisia asioita: pappilan koira puree poikaa jalkaan, pukki putoaa kaivoon kultalehti suussa, tati leipoo lapselle suuren leivän jne.

Kehtolaulukohtauksessa äiti aloittaa lapselleen laulamisen ”haastellen”, ”hyräillen”, ”laulun ja puheen välillä”, siis lähellä puhenuottia resitoiden:

⁵ Hautsalon (2010) kohteina ovat oopperat Armas Launiksen *Kullervo*, Aulis Sallisen *Ratsumies*, Kaija Saariahon *Kaukainen rakkaus* ja Olli Korttekankaan *Isän tyttö*.

Sanoppas, pienoseni, hän haasteli, hyräillen laulun ja puheen välillä, sanoppas, pienoseni, mistäpä tiesit kotiasi tulla? – Tulin pitkin Turun tietä, lirputtelin Hämeenmaitten härkäteillä. – Mutta mistä kotosi tunsit, pienoseni? – Koirasta hallavasta portin alla, tunsin kartanon kultaisesta kaivosta, ja olipa vielä pappien hevosekset heinäladossa, ja olkiladossa oluttynnöri. – Mistä tunsit äitisi armaan, mistä isäsi tunsit? – Äiti vierrettä⁶ ammenteli loimottavan liekin vaiheilla, hän ammenteli ja lauleli, lauleli heleällä äänellä, kaulassa liina, liina kuin lumi ja taivaan kaari. Mistäpä tunsin isäni? Veisteli hän kirvesvartta, veisteli kultaisen akkun vieressä. (Kivi 1870: 329.)

Äiti ja isä asetetaan rooliinsa. Nyt isä on tarkastamassa niittyjään ja huh-tiaan.⁷ Äiti voi yksinään rauhassa keskittyä lapseensa ja tunteisiinsa. Hän saa isän poissa ollessa erityisen syyn vakuuttaa äidinrakkautensa suuruutta ja kestävyyttä. Äiti käy läpi uuden elämän syntymisen ihmettä. Hänestä tuntuu, että lapsi on valinnut juuri heidät vanhemmikseen. Samoin ajatuksin uuden elämän synnyn voimaa ihmetellään kansan kehtolauluissa. ”Tuu tuu tupakkarulla” -laulun eräs tutuimmista toisoinnoista kuuluu: ”Tuu tuu tupakkarulla, / mistä tiesit tänne tulla? / Tulin pitkin Turun tietä, / Hämeenlinnan härkätietä. / Luulin täällä tarvittavan, / pikkulasta heijattavan, / voikakku annettavan / suur kiitos sanottavan.” (Asplund 2006: 119.)

Seunalan Anna on Kiven tuotannon eteerisiä, mielteliäitä, hengellisesti liikutettuja nuoria naisia. Hän haluaisi lapsen säästyvän kaikelta haavoittavalta ja pahalta. Siihen hän kehittää ratkaisun uskonnosta. Hän haluaisi kasvattaa lapsesta ”pyhien rauhankaupungin perillistä”. Varmimmin tämän takaisi se, että lapsi kuolisi synnittömänä, puhtaana ja kärsimyksiä tuntematta, pian. Kun äiti aluksi oli ihmetellen kysellyt lapsen halua syntyä, hän nyt jo kyselee lapsen halua kuolla: ”[E]tkö tahtoisit täältä purjehtia rauhan ikisatamaan pois, koska vielä puhtaana väikkyy lapsuutesi valkea viiri?” Äidin tulkinta on nykyihmisestä outo, sosiaalisesti ja psykologisesti kelvoton. Miksi äiti kuvittelee ja ehdottelee lapselle kuolemaa? Onko lapsi sairas? Historiallista kontekstia ei tarvitse pitkälle selvittää, kun torpanvaimon pelot ja väsymys synnytysten, työn, katovuosien, lapsikuoleisuuden ja tautien todellisuudessa tekevät ajatuskulun ymmärrettäväksi, kuolemanpelon kuin ennakoiden käsitellyksi ja taivaan ilon lohduttavaksi.

Puhe pyhien rauhankaupungin perillisyydestä ja rauhan ikisatamaan purjehtimisesta edustaa kristillisen kielen kuvastoa. Äidin jatkaessa lapsen tuonpuoleisuuden kuvittelua kuvat vaihtuvat ongelmitta suomalaisen kansanuskon kuvastoon. Tuonela on maalaistalo vainioineen, lehtoineen ja karjoineen. Siellä isännöi ”Tuonen herra”. Tuonen kartanoon siirtyminen ei ole liikettä ylöspäin, taivaaseen, vaan alaspäin, öiseen lehtoon, maalaismaisemaan, tavallisiin arkitöihin ja illan tullen nukkumaan. Tuonelan kartano ei ole herraskartano, vaan sanan vanhassa mielessä kartano: talonpoikaistalo, maatila pihoineen ja talousrakennuksineen, koko pihan laaja piiri.⁸ Kuolema, mitä sanaa ei kertaakaan käytetä, maalailaan olotilaksi, joka on rauhaista, viihdyttävä, tuttu, äidillisen rakkauden täyttämä.

Tuonpuoleisuus on tässä tuttua maalaismaisemaa ja -elämää, jossa lapsi saa rauhassa leikkiä, käydä paimenessa, nauttia huolenpidosta ja

⁶ Vierre on mallasuutetta, jota käyttämällä saadaan olutta tai sahtia. Ks. *Suomen sanojen alkuperä* 3: 434.

⁷ Pietari Ticklénin kehtolaulussa ”Lapsellinen lapsenlaulu” esiintyy samankaltainen vanhempien työnjaon motiivi: ”Wiel’ on äiti laulamassa / Lapsen kätkyen siwulla, / Wvielä isä katsomassa / Kotikartanon kaluja.” *Helmivyö* 1866: 103–105.

⁸ Kartanon etymologiasta, ks. *Suomen sanojen alkuperä* 1: 318.

hyvistä unista. Suomalaisessa mytologiassa vainajan elämä Tuonelassa käsitettiin jokseenkin samankaltaiseksi kuin maanpäällinen elämä. Luultavasti vasta kristinuskon myötä keskiajalla kansanperinteen Tuonelan ja Manalan himmeyteen liittyi helvetin kuvastoa, kauhistuttavuutta ja pimeyttä. (Lehikoinen 2011: 145–146; Lehtonen 1928: 97, 95.)

Aleksis Kiven runoudessa tunnetaan kyllä tuonpuoleisuuden mahdollinen helvettiys, ”Gehenna”⁹. ”Ikävyys”-runon puhuja haluaa kuitenkin ”Tuonen-tuvan” kartanokseen, hän haluaa maata siellä rauhassa: ”En taivasta / Mä tahdo, en yötä Gehennan, / Enp’ enään neitosta syliini suo. / Osani waan olkoon: / Tietämisen tuskast pois, / Kaik’ äänetön tyhjyys olkoon. // No ystävät! / Teit’ kerranpa viimeisen pyydän / Oi! kuulkaat mitä nyt anelen teitl’: / Tuonen-tupa tehkää / Poijan tämän asunnoks; / Hän kätköhön mullan astuu.” (Kivi 1866: 55.) Niin ”Sydämeni laulun” kuin ”Ikävyys”-runonkaan puhuja ei katso ylös kristilliseen taivaaseen, vaan luo mielessään oman maanalaisen rauhan tilan. Se riittää. J. V. Lehtonen on käynyt läpi Kiven tuotannon Tuonela-kuvat ja osoittaa niiden olennaisesti nousevan *Kalevalan* ja *Kantelettaren* aineksista, mutta rakentuvan Kiven omaksi valoisan onnen sävyttämäksi himmeäksi Tuonelaksi. ”Sydämeni laulun” tunnelman J. V. Lehtonen rinnastaa Kiven ”Lintukodon” tunnelmiin. (Lehtonen 1928: 89–98.)

Seunalan Anna aloittaa laulunsa: ”Rannalla sumean, tyynen järven seisoo Tuonelan kartano tumma, siellä himmeän lehdistön helmassa, kas-teisen viidan kohdussa on lapselle valmiina kehto ja valkeat liinat ja vaipat. Sentähden kuule mun lauluni; se johtaa sun Tuonelan ruhtinaan maahan. Oi kuule mun sydämeni laulu!

Tuonen lehto, öinen lehto!
Siell’ on hieno hietakehto,
Sinnepä lapseni saatan.

Siell’ on lapsen lysti olla,
Tuonen herran vainiolla,
Kaitsia Tuonelan karjaa.

Siell’ on lapsen lysti olla,
Illan tullen tuuditella
Helmassa Tuonelan immen.

Onpa kullan lysti olla,
Kultakehdoss’ kellahdella,
Kuullella kehräjälintuu.

Tuonen viita, rauhan viita!
Kaukana on vaino, riita,
Kaukana kavala maailma.”
(Kivi 1870: 330.)

Lasta tuuditellaan Tuonelan immen helmassa ja kehdoissa. Hautaan viittaa-va hietakehto muuttuu kultakehdoksi, jossa lapsi saa kellahdella puolelta toiselle. Säkeistöjen rakenne toistuu varioiden. Tuoni-sanana variaatioi-

⁹ *Gehenna*. Jerusalemin eteläpuolella sijaitseva pahamaineinen laakso; Uuden Testamentin helvetin nimitys (Teinonen 1999: 118; Räisänen 2011: 96); *Apostolisessa uskontunnustuksessa* (1878: 21) lausuttiin Aleksis Kiven aikaan: ”astui alas helvettiin”. Nykyiseen suomenkieliseen kristilliseen uskontunnustukseen on *helvetin* tilalle muutettu sana *tuonela*: ”astui alas tuonelaan”.

ta on viisi, olon lystiys ja keinumisen edestakaisuus kerrataan kolmesti. Maailman pahuus, joka varioi kolmena (vaino, riita ja kavala), loitonnetaan. Kehtolaulukohtauksen alussa esiintyvä äidin puhenuotti liukuu ”Sydämeni laulussa” omanrytmiseen runolauluun. Äidin äänen kuvataan helisevän heleämmin kuin kanteleen ääni. J.V. Lehtosen mukaan runon rauhallinen poljento toistuu kahden kansanomaisen nelitrokeisen säkeen ja kolmannen daktyylisen trimetrin säkeen säkeistöinä; kaksi ensi säettä ovat loppusointusuhteessa toisiinsa. (Lehtonen 1928: 80, 447.)

”Sydämeni laulu” on sisällöltään lähellä *Kantelettaren* runoa ”Tuuti lasta Tuonelahan”. Tuonelat ovat samankaltaiset, himmeät, tummat. Lapsella ei ole mitään odotettavaa tämänpuoleisessa maailmassa, Tuonela on kaunis, viihdyttävä ja houkuttava. Tuudittaja on Tuonelan lempeä naispuolinen kuolemaan saattelija, kuin äiti. Kuolema on parasta, mitä lapselle voi tapahtua. Tuonelassa kaikki on paremmin, tilat ja tuvat ovat avarat ja rauhalliset. Kiven runossa ei kuitenkaan puhuta suoraan kuolemasta tilan maanalaisuutena, kuten *Kantelettaren* runossa. Hietakehto on Kivellä kiertoilmaus ja vaihtuu runossa kultakehdoksi.

Isa Aspin kehtolaulu

Isa Aspilla on useita kehtolauluja ja kehtolaulunomaisia runoja. ”Vid vaggan” -runossa (1868) nukutettava pikkuveli irvistelee ja keksii temppuja vielä ilmeisen virkeänä.¹⁰ ”Vaggvisa”-runo (1869) on osoitettu pikkuveljelle, jolle sisko toivoo rauhaisaa unta ja kasvamista pitkäksi sekä vahvaksi. Hän toivoo, että veli nukkuisi aikuisena yhtä suloisesti kuin nyt ja että veljen sydän olisi yhtä kevyt, viaton ja onnellinen. Tuudittajan laulu on toivotus koko elämää – ja kuolemaa – varten. Hyvän unen ja hyvin eletyn elämän onnen tila ei voi kuin jatkua kuoleman jälkeen: ”Tills sin röst du får förena / med de sällas – du också!” (THyK.)

Kolmisäkeistöisessä runossa ”På ett barns graf” (1869) kunkin säkeistön lyhyet, toisistaan poikkeavat säepituudet liikuttavat rytmiä kuin keinuttaen. Runo muistuttaa rytmiltään ”Aallon kehtolaulua”, kuten suomentaja Toivo Hyyryläinen on todennut (Asp 2003: 65). Ensimmäinen säkeistö kuuluu: ”Du har somnat kära lilla / Bort från livvets storm och villa / Somnat bort från strid. / Den ej störs din lätta slummern / utaf livvets stöij och tummel, / Sof i Frid.” Kehto keinuu, lapsi nukkuu – sielu vapaana, tyynessä rauhassa, jota mikään ei enää häiritse. Jokainen säkeistö päättyy lyhyeen toistuvaan rauhan säkeeseen: ”Sof i Frid”, ”Till sin Frid”, ”Ewig Frid”. (THyK.) Jokainen säkeistö kertoo samaa taistelun ja rauhan vastakohtaa. Kuolema on elämän taistelun voittamista ja ikuisen rauhan maahan löytämistä. Jos kuvasto tulkitaan kristillisesti, mitä runo ei kirjaimellisesti edellytä, runon liitos virsilajiin painottuu.

Seitsemän veljeksien kehtolaulukohtauksen alussa Anna-äidin tietoisuus heijastaa aikansa uskonnollista kulttuuria ja uskomusjärjestelmää. Myös Isa Aspin runoissa on paljon uskonnolliseen maailmankäsitykseen

¹⁰ Runot löytyvät Hyyryläisen toimittamasta kokoelmasta (Asp 2003). Runojen käsikirjoitukset ovat joko Jyväskylän yliopiston kirjaston kokoelmissa (JyA) tai Toivo Hyyryläisen yksityiskokoelmassa (THyK).

viittaavia kuvia ja ajatuksia. Uskonto on osa runoilijan kokemusmaailmaa ja kulttuuria. Aspin ajattelussa ihmisen sielu on ääretön, mitä kuvastaa käsitys sielun ulottumisesta tämänpuoleisesta tuonpuoleiseen, ajasta iäiseen. Ihminen on saanut lahjansa, joita hänen kuuluu kehittää. Ne vievät ihmisen korkeamman tarkoituksensa ulottuvuuteen, henkisen piiriin. Elämä tähtää tähän tarkoitukseen. Joissakin runoissa, kuten suomenkielisessä ”Kahden vaiheilla” (1872) nousee esille kysymys taiteen ja uskon ristiriidasta. Kyseessä on ehkä sisäinen huoli oman runoilijantyön motiiveista, mutta kyseessä voi olla myös retorinen myöntö ajan herätyskristillisyyden nostamille kysymyksille taiteen viettelevyydestä. Samoihin aikoihin Asp kirjoitti vakavasti sairaana runoja, joissa suree sitä, että unelmat uutta luovasta tehtävästä eivät hänen kohdallaan täyty. ”I mörka stunder” -runossa puhuja valittaa: ”Hur skulle här min lefnadsdag / så kort, så gagnlös blifva?” (JyA.) ”Natt-tankar”-runossa (1872) kaiken turhuuden ja oman mitättömyyden tunnot korostuvat. Puhuja tuomitsee itsensä hylätyksi; hyödytön ihminen kuuluu hylätty. Runo ”Brusa, brusa vilda bölja” (1872) on synkkä arvio oman elämän merkityksestä. Koska työ jää pahasti kesken, ei kuolemassa eikä kuoleman takana ole luvassa mitään rauhaa: ”Nej! hon irrar ibland töcken, / uti rymdens vilda öken, / utan frid.” (THyK; Setälä 1912: 130.)

Ystävien mahdollisuudet kehittyä elämässään, ja ennen muuta luonto ja sen uudistuva elämänvoima, lohduttavat runoilijaa. Vuoden-aikarunoissa ajatus luonnosta kuoleman ja uudelleensyntymisen kehällä toistuu. Luonnon ajan syklinen kierto, päivien ja öiden, kesän ja talven vaihtuminen on lohdullinen ilmiö, jossa itsessään on toivo mukana. Onko enää kyse luontoallegoriasta, vaan pikemminkin elämänfilosofiasta ja sen mukaisesta totuudesta: rakkaus kehystää elämää, luontoa ja ihmistä. Ihminen on luontoa. Uudelleen syntymä kuuluu kaikkeen elämään ja kuolemaan. Siitä luonto todistaa.

Runoista ja päiväkirjoista näkyy, että Isa Asp kirjoitti mielellään iltaisin, valon ja pimeän välisessä hämärässä hetkessä. Mieli antautui vuorokauden syklin tuomaan lohtuun, kuten runoissa ”Kvällan och hoppet” ja ”Kesäyönä”. Yön lepo on osa elämän sykliä, joka hallitsee vääjäämättä ihmistä, eläimiä ja kasveja. Se on osa elämän korkeampaa järjestystä. Tämän asenteen variaatioita näkyy päiväkirjan runorytmiin hakeutuvissa iltahuokauksissa. (Asp 2004: 99, 103.)

Runo ”Aallon kehtolaulu” on synteesi näistä ajatuksista. Luonto ja ihminen rinnastuvat, ja toivo koskee molempia. Kevät on yhtä varma kuin talvi, elämä yhtä varma kuin kuolema ja päinvastoin. Tämä ajatus on kirjoittanut rajusti niin runon rytmiin kuin kuvastoonkin.

Pohjoisen luonto suurine jokineen, koskineen, aavoine järvi-
neen, synkkine korpineen sekä pohjoisen nuoren ihmisen elämänjano ja mahdollisuuksien kysyminen ovat Isa Aspin runollisia innoittajia. Näihin maisemiin ja ihmisiin hän peilaa minuuttaan ja merkitystään. Hän pohtii taiteelliseen työhön liittyvää rauhattomuuttaan, mielentilansa läikyntää ja tunteitten ristiriitoja. Näissä ristiriidoissa muuntelevat myös kirjoittamisen halun ja todellisuuden tuottamat ulkoiset ja sisäiset esteet. ”Aallon kehtolaulussa” ristiriita ikään kuin jäädytetään syksyisen luonnon ja vuodenaikojen kuviin, kuoleman ja elämän vertauskuvaan.

Aallon kehtolaulu

Nuku, nuku aaltonen,
 Nuku jo!
 Tuolla laulaa humisten
 Kuusisto! –
 Kehto-laulusi se on –
 Nuku aalto rauhaton,
 Nuku jo!

Miksi tahdot katsella
 Kuinka jo
 Loukannut on luontoa
 Turmio,
 Kuinka kukat surkastuu,
 Kuinka tuuless' paljastuu
 Lehdikko?

Nuku aalto, vaahtopää!
 Nuku jo!
 Kerran sinun herättää
 Aurinko,
 Senpä sulle, rauhaton!
 Hellä silloin suotu on
 Suutelo.

Herätessäis heloittaa
 Kukat jo,
 Suloisesti tuoksuaa
 Tuomisto,
 Liverrykset lintusten
 Silloin soi kun Väinösen
 Kantelo.

Sydän! nuku sinäkin,
 Nuku jo! –
 Uni sull' on suloisin
 Nautinto, –
 Toivo aikaa armaampaa;
 Nuku, kunnes lopun saa
 Taistelo!
 L–e.¹¹

Runon rytmi ja soinnuttelu tukevat liikkeen ja levon, halun ja sen vaimentamisen ja vaimentumisen kiertoa. Runon minä tuudittaa aaltoa, vesistöä ja sen rantoja, omaa maisemaansa talven uneen. Minä-tuudittaja on kuin äiti, suuri maaemo, tuonen impi ja valtiatar, joka tietää mikä on aalolle parasta. Puhuteltu (aalto) katselee kauhulla talven eli kuoleman vääjäämätöntä tuloa ja luonnon kouristelua sitä vastaan. Aalto on vaahtopäinen ja rauhaton. Puhuja kehottaa: Sulje jo silmäsi. Älä enää katsele ympärillesi. Nuku jo. Jätä kuolinkamppailun seuraaminen, nuku. Runon minä kääntyy lopuksi oman sydämensä puoleen: ”nuku sinäkin, nuku jo!” Uni on suloisin nautinto. Runo on kehto- ja hautalaulu runon puhujalle. Runon puhuja tuudittaa aaltoa jähmettymään jääksi ja samalla itseään kuolemaan. Kuolema on suloinen ja lohdullinen, taistelun lopettaja, toivon antaja. Luonto pysyy ja samalla pysyy uuden elämän toivo. Talven jälkeen tulevat kevät.

¹¹ Runo on siteerattu ensimmäisen julkaisemisensa mukaisessa *Muisteliaisia*-vihkon muodossa, Asp 1872:VI–VII. (JyA.)

”Aallon kehtolaulun” säkeistökaava on säännöllisenä toistuva. Loppusointukaava *ab ab ccb* on yksinkertainen, säkeistöittäin säännöllinen. Riimi muodostuu kautta koko runon vain viimeisestä tavusta. Kun loppusoinnun muuntelulle merkitään säkeistöittäin oma kirjaimensa, kokonaisuus vaihtelee seuraavasti: *ab ab ccb // db db eeb // fb fb ccb // gb gb hhb // ib ib ggb*. Loppusoinnuttelua hallitsee merkillisen vahvana kuuluva *o*-päätteinen riimisana (loppusointukaavan *b*) Toistuvassa riimiasemassa *jo*-partikkeli toistuu kuusi kertaa. Varsinaiset *o*-päätteiset nominat ovat: *kuusisto – turmio – lehdikko – aurinko – suutelo – tuomisto – kantelo – nautinto – taistelo*. Jokainen sana muodostaa yhden säkeen. Samoin ”nuku *jo*” -tyyppi on yksi säe. *O*-päätteiset nominat vahvistavat kertausta, monistumista, sykliä. Sivupainollisen viimeisen tavun *o*-pääte tuo päättäväisen, iskevän, määrätietoisen piirteen ilmaistavaan. Tumma *o*-päätteisyys tukee runon sanomaa. Kehtolaulun sävy ei ole ystävällinen ja unettava, vaan kehottava, jopa käskevä, kuin filosofisen opetuksen todellisuudesta ja elämästä antava: näin on. Runon musiikillisuutta tehostavat *o*-päätteisten nominien yhteydessä esiintyvät montaasinomaiset leikkaukset, joiden jälkeen syntyy pieni tauko kuin itsestään antamaan yllättävän viivästyksen, ajatustilan. Keino on moderni. Samalla lyhytsäkeisyys tuo kehtolauluun kuin vipukätkyen nopean ylös–alas-liekutuksen tai kehdon jyskeen. Ollaan ikään kuin siinä tuudittamisen vaiheessa, jossa päättävällä toistavalla laululla ja nopealla edestakaisella liikkeellä irrotetaan nukutettava unentulon rauhaan. Nukutettavalle ei jää muuta vaihtoehtoa kuin antautua unelle.

Runsaat säkeenylitykset vaikuttavat rytmiin. Joka säkeistössä, paitisi ensimmäisessä, on kaksi säkeenylitystä. Kaikki säkeen ylittävät sanat ovat *o*-loppuisia, kerrostumista, runsautta ja jatkumista kuvaavia *-sto, -to, -o* -loppuisia. Puut kasvavat puiden ryppäiksi, ihmisen toimintaa kuvaavat sanat (*suutelo, kantelo, taistelu, nautinto*) sisältävät jatkumisen ajatuksen, *aurinko* herättää aina uudelleen. Vaikka *o*-loppu sulkee tiukasti ja tummasti säkeen, lopetusta takova ilmaisu itsessään ilmentää moneutta ja jatkuvuutta, elämää. Teeman ja ilmaisun sisäisen ambivalenssin poeettinen hallinta on häikäisevää. Runon rytmi on keinuva ja jyrkkä, säkeittäin nopeasti vaihtuva, mutta säkeistöittäin samassa toisteessa pysyvä. Yksisanaisia säkeitä on yhdeksän, kaksisanaisia kuusi. Runon muut kaksikymmentä säettä ovat 3–4-sanaisia. Huutomerkkejä ja ajatusviivoja on runsaasti. Rakenne on erikoinen.

Runo on apostrofinen kuten useimmat Aspin runot ovat. Mutta tässä apostrofi ei ensisijaisen käytäntönsä mukaisesti kutsu poissaolevaa takaisin läsnäolevaksi ja eloon. Päinvastoin, puhuteltua kutsutaan, valmistellaan, kehoitetaan kuolemaan. (Vrt. Hökkä 2001, 167–169.) Luonto jäädytetään talven hautaan. Lopulta kutsu kuolemaan koskee myös puhujaa itseään. Apostrofinen kutsu ei elävöitä, vaan jättää kasvottomaksi ja nimeämättömäksi, vaikka sinuttelee aaltoa. Aalto kohteena on yksilöimätön, loputtomasti toistuva ja liikkuva, vaahtopäinen ja rauhaton. Kuitenkin runossa annetaan jäätyvälle aallolle vahva toivo, sillä kauniisti ja houkuttelevasti muistutetaan, että kuoleman kautta saadaan uusi elämä kevään ja auringon ajan koittaessa.

Runon kehtolaulumaisuus rakentuu moninkertaisesti. Ensimmäisessä säkeistössä *kuusisto* humisee kehtolaulua ”sinälle”, aallolle.

Ikivihreydessään havupuu sopii muun luonnon kuolemaan tuudittajaksi ja on eräänlainen pienennetty motiivi koko kuolemaan tuutumisen aiheelle. Varsinainen tuudittaja on puhujaminä, joka laulaa kuoleman välttämättömyyden kehtolaulua jäätyvälle luonnolle ja maisemalle, ja ennen pitkää myös itselleen, tuntevalle sydämelleen ”sinänä”. ”Sinät” lankeavat yhteen. Myös Kivellä äidin tuuditus jatkuu saumatta Tuonen immen tuuditukseksi. Tuudittajat päällekkäistyvät ja sulautuvat.

Aspin runossa on yhtäkkiä hieman yllättävä kuva: ”Väinösen kantelo”. Se on symboli, joka kertoo runon synnyn kulttuurisesta ajankohdasta. Ajatus suomen kielen ja suomalaisen kulttuurin merkityksestä valtasi tilaa 1800-luvulla. Kanteleesta oli tulossa suomalaisen runouden ja taiteen symboli, vaikka suomenkielisen runouden kehityksessä vahvistui eurooppalainen germaanisiperäinen runomuoto kalevalaisen trokeisen, loppusoinnuttoman kansanrunon sijaan. Vuosisadan loppua kohti kantele- ja Väinämöis-kuvat kasvavat suomalaisen kulttuurin alkuperäisyyden symboleiksi (ks. Grünthal 1999: 330–331). Jo Kallion (Samuel Kustaa Bergh) ”Omassa maassa” (1832) soi ”sampo ja kantelo” ja ”Väinöstä lausuvat urhoot” – klassiseen elegiseen mittaan (Kallio 1832, 309–310). Aspin ”Aallon kehtolaulussa” kantele-symboli on vielä pienenlainen, luontolähtöisin vertauksin ja diminutiivein kerrottu: lintusten liverrys vertautuu ”Väinösen kanteloon”. Kivellä lastaan tuudittavan Seunalan Annan ääni helisee kauniimmin kuin kantele, mutta itse ”Sydämeni laulussa” kuunnellaan kehrääjälintua, ei kannelta. Metsän kannel soi silti useassa Kiven muussa runossa.

Lopuksi

Suomalaisessa kansanrunoudessa on kehtolauluja, joissa lasta tuuditellaan kuolemaan. Ns. taiderrunoudessa on kehtolauluja, joissa uneen tuuditettavan lapsen elämä nähdään kaarena tuonpuoleisuuteen. Kansanruno on ruokkinut tunnettujen runoilijoiden taiderruno-kehtolauluja vaihtelevin tavoin rytmis-soinnillisesti ja kuvallisesti, ehkä enemmän kuin muitten aihepiirien runoutta. Naisten työlauluina laulaman kehtolaulun perinne on ollut elävä ja varhaiset säätyläisrunoilijat ovat sopeuttaneet sitä omien konventioittensa muovaamaan ajatteluun. Kirjoitettu kehtolauluruno rakentuu kansanrunon ja taiderrunon häilyvillä rajoilla.

Suullisten ja kirjoitettujen kehtolaulujen liikkeessä olevaa perinnettä vasten Aleksis Kiven ja Isa Aspin kehtolaulurunojen ihailtavuus persoonallisina taideteoksina ei vähene, päinvastoin. Molemmat kehtolaulut tuudittavat kuolemaan. Kuolema on suloinen ja nautinnollinen. Aiheen käsittely ja toteutukset ovat omanlaisensa ja erittäin itsenäiset suhteessa kehtolaulujen suulliseen ja kirjalliseen perinteeseen.

Aleksis Kiven Seunalan Anna noutaa kehtolaulunsa lähtökohtia ja voimaa niin suomalaisesta kehtolauluperinteestä kuin kristinuskosta, mutta kääntyy varsinaisessa ”Sydämeni laulussa” kansanuskon vanhimpaan Tuonela-kuvien maailmaan. Tuonelan hellyys ja himmeys ovat uskonnollisesti tai metafysisesti herkistyneen äidin laulannan ja mielen Tuonela-luomus, elämän ristiriitaisuuksien ulottumattomissa.

Isa Aspin runon minäpuhujaa kääntää kuoleman – luonnon antaman tulevaisuuden toivon turvin – kohti uutta elämää. Aspin mallittomalta vaikuttavassa kehtolaulussa luontoruno yhdistyy rikkumattoman reaaliseksi ja keinoiltaan ja ajatukseltaan moderniksi kehtolaulu-hautalauluksi. Runon teema jatkuu luonnon- ja elämänfilosofiseksi totuudeksi toivosta ja jatkuvuudesta. Luonnon mallin mukaan kuolema on osa elämää, ja siihen myöskin ihmisen toivo nojaa.

Toisto ja variaatio ovat olennaisia molemmissa runoissa. Kiven runo tuudittaa rauhoittaen, hitaasti laskevalla kolmisäkeisellä säkeistörytmillä. Aspin runo tuudittaa edestakaisella, nopeasti vaihtuvalla ja lyhytsäkeisellä säesityksellä säkeistö säkeistöltä. Kiven runo tynnyttää hidastellen ja hiljentäen, Aspin runo pakottaen ja perustellen. Kehdot keinuvat eri tavoin.

Kiven kehtolaulukohtaus on osa historiallisesti ja yhteiskunnallisesti näkemyksellistä romaania suomalaisuuden ajatuksesta. Kohtauksessa ikään kuin tunnustetaan kansankulttuurin esiin nostamisen perusta ja tarkeys. Aspin runossa ajan aatteeseen viittaa yksi kuva: ”Väinösen kantelo”. Runon ohjelmaksi se ei riitä. Runo pitää itseytensä, ajatuksen kehtolaulusta luonto- ja hautalauluna – ilman uskontoa, edes vanhan kansanuskon mytologisia vihjeitä.

LÄHTEET

Kaunokirjallisuus

- Asp, Isa (L–e.) 1872: *Muisteliaisia*. [Sisältää runot:] ”Franzénin satavuotisen muiston juhlanä 18 9/2 72”, ”Kutsu taistohon (Nais-oppilaiden luku-yhtiön avatessa.)”, ”Laula, Lydi!”, ”Aallon kehtolaulu” ja ”Kahden vaiheilla”. Jyväskylässä: K. Göös’in ja kumpp. kirjapainossa. (JyA)
- Erkko, J. H. 1885: *Uusia runoelmia*. Porvoo: Werner Söderström.
- Helmivyö 1866: *Helmivyö suomalaista runoutta*. [Toim. J. Krohn.] Helsingissä: Theodor Sederholmin kirjapainossa.
- Kallio 1832: ”Oma maa.” Teoksessa *Otava eli suomalaisia huvituksia C. A. Gottlundilta*. Oppiva. II osa. Tukholmissa B.M. Bredbergin Kirjapajassa.
- Kivi, Aleksis 1866: *Kanervalan Runoelmia*. Tehnyt A. Kivi. Helsingissä: Omalla kustannuksella. Kivi digikirjastossa. Tiet lähteisiin – Aleksis Kivi SKS:ssa -verkkojulkaisu. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2007. URL: <http://www.finlit.fi/kivi/>. [25.6.2020]
- Kivi, Aleksis 1870: *Seitsemän veljestä. Kertomus*. Tehnyt A. Kivi. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Kivi digikirjastossa. Tiet lähteisiin – Aleksis Kivi SKS:ssa -verkkojulkaisu. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2007. URL: <http://www.finlit.fi/kivi/>. [25.6.2020]

Arkistolähteet

- Isa Aspin käsikirjoituskokoelma. Jyväskylän yliopiston kirjasto. Avoimen tiedon keskus. (JyA)
- Isa Aspin käsikirjoitusten yksityiskokoelma. Toivo Hyyryläinen. Yli-li. (THyK)

Muut lähteet

- Apostolinen uskontunnustus 1878. Teoksessa *Luterilaisen Seurakunnan Opin ja Uskon Tunnustuskirjat*. Toinen kielen puolesta parannettu painos. Luterilaisen Evankeliumi-Yhtiön kustantama. Jyväskylässä. Weilin ja Göös'in kirjapainossa.
- Asp, Isa 2003: *Kohise, villi aalto. Isa Aspin runot*. Toim. ja suom. Toivo Hyyryläinen. Jyväskylä: Minerva.
- Asp, Isa 2004: *Kahdeksantoistavuotias sydämeni*. Toim. Toivo Hyyryläinen. Suom. Arja Nerikko-Runtti. Runosuomennokset Toivo Hyyryläinen. Jyväskylä: Minerva.
- Asp, Isa 2009: *Lastenkutsut. Isa Aspin sadut ja lastenlorut*. Toim. Toivo Hyyryläinen. Suom. Arja Nerikko-Runtti ja Toivo Hyyryläinen. Jyväskylä: Puolanka-lehti.
- Asplund, Anneli 2006: ”Runolaulusta rekilauluun – kansanlaulun murros.” Teoksessa Anneli Asplund, Petri Hoppu, Heikki Laitinen, Timo Leisiö, Hannu Saha ja Simo Westerholm: *Suomen musiikin historia. Kansanmusiikki*. Helsinki: WSOY, 108–165.
- Asplund, Anneli ja Annukka Forstadius 1989: ”Alkusanat laulajalle.” Teoksessa Anneli Asplund ja Annukka Forstadius (toim.), *Unilintu. Sata suomalaista kehtolaulua*. Helsinki: SKS, 3–6.
- Bastman, Eeva-Liisa 2019: ”Rakkauden kryptimaassa: Korkean veisun repertuaari kansanomaisessa ja kirjallisessa käytössä.” Teoksessa Niina Hämäläinen, Hanna Karhu ja Silja Vuorikuru (toim.), *Satuperinteestä nykyrunoon. Suullisen perinteen ja kirjallisuuden yhteyksiä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1446. Helsinki: SKS, 179–206.
- Grünthal, Satu 1999: ”Juhlarunoja ja sekasointuja – Lyriikka moniäänistyy.” Teoksessa Yrjö Varpio ja Liisi Huhtala (toim.), *Suomen kirjallisuus-historia I. Hurskaista lauluista ilostelevaan romaaniin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 742:1. Helsinki: SKS, 330–331.
- Hautsalo, Liisamaija 2010: ”Kehtolaulutopos neljässä suomalaisessa oopperassa.” *Etnomusikologian vuosikirja 2010*. vol 22, 83–107.
- Hyytinen, Erkki 1983: *Isa Asp*. Oulu: Pohjoinen.
- Hökkä, Tuula 2018: ”On kirkas Pohjan pimiä.” *Suomenkielistä runoutta 1800-luvulla*. Helsinki: Studio Arkki.
- Hökkä, Tuula 2001: ”Romanttinen, moderni apostrofi?” Teoksessa Tuula Hökkä (toim.), *Romanttinen moderni. Kirjoituksia runouskäsityksistä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 830. Helsinki: SKS, 166–193.
- Kanteletar II 1982: *Kanteletar elikkä Suomen kansan vanhoja lauluja ja virsiä*. I–III. (1840.) 14. painos. Vaasa: SKS.
- Krohn, Julius 1866: ”Esipuhe.” Teoksessa Julius Krohn (toim.), *Helmivyö suomalaista runoutta*. Helsingissä: Theodor Sederholmin kirjapainossa.
- Lehikoinen, Heikki 2011: *Katkerä Manalan kannu. Kuoleman kulttuurihistoria Suomessa*. Helsinki: Teos.
- Lehtonen, J.V. 1928: *Runon kartanossa. Johdatusta Aleksis Kiven runouteen*. Helsinki: Otava.

- Pentikäinen, Juha 1990: *Suomalaisen lähtö. Kirjoituksia pohjoisesta kuolemankulttuurista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 530. Helsinki: SKS.
- Räisänen, Heikki 2011: *Mitä varhaiset kristityt uskoivat*. Helsinki: WSOY.
- Salminen, Väinö 1934: *Suomalaisten muinaisrunojen historia I*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia. 198. osa. Helsinki: SKS.
- Setälä, Helmi 1912: *Isa Asp. Nuoren pohjalaisen runoilijaneidon elämäntarina*. Helsinki: Otava.
- SKVR: *Suomen Kansan Vanhat Runot*. Eri toimittajia. Helsinki: SKS, 1908–1997. Julkaistu myös sähköisenä: *SKVR-tietokanta*. URL: <http://www.skvr.fi>. [25.6.2020]
- Suomen sanojen alkuperä: etymologinen sanakirja*. 1, A–K. 1992/2001. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Suomen sanojen alkuperä: etymologinen sanakirja*. 3, R–Ö. 2000/2001. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Teinonen, Seppo A. 1999: *Teologian sanakirja*. 2. korjattu painos. Helsinki: Kirjapaja.
- Unilintu. Sata suomalaista kehtolaulua*. 1989. Toim. Anneli Asplund ja Annukka Forstadius. Helsinki: SKS.

Kirjoittaja

Tuula Hökkä, FT, dosentti (kotimainen kirjallisuus)
tuula.hokka@welho.com